

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

FUZÜLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDAKİ ÇARESİZLİK KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Abdulsamet DEMİRBAĞ²

Özet

Türk Edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Fuzûlî'nin şiirlerinde beşerî aşkın hususiyetleri ile beraber, ilahi aşkın yansımaları da görülmektedir. Bunun yanında şair, zaman zaman kendi psikolojisini, birtakım duygularını ve toplumsal konuları da şiirine aksettirmiştir. Dolayısıyla Fuzûlî'nin şiirleri maddi-manevi, beşerî-ilahi, bireysel-toplumsal özelliklerin sergilendiği zengin ve renkli bir tablo görünümündedir. Nitekim bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe divanında yer alan pek çok psikolojik kavramdan biri olan "çaresizlik" üzerinde durulmuştur. Buna göre önce psikolojik anlamda çaresizliğin tezahürleri ele alınmış, daha sonrada Fuzûlî'nin Türkçe divanında yer alan "çaresizlik" ile ilgili bazı beyitler anlama dayalı olarak şerh edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Türkçe divan, çaresizlik, acziyet, şerh.

A Study on the Concept of Desperation in Fuzûlî's Turkish Divan

Abstract

One of the prominent names in Turkish literature, Fuzûlî's poems show the characteristics of human transcendence, as well as reflections of divine transcendence. In addition, the poet, from time to time his own psychology, a number of feelings and social issues reflected in his poetry. Therefore, the poems of Fuzûlî appear to be a rich and colorful painting in which material-spiritual, human-divine, individual-social features are exhibited. So, In this study, desperation which is one of the many psychological concepts in Fuzûlî's Turkish Divan, is emphasized. Accordingly, first the psychological sense of despair was first taken into consideration and then couplets about "desperation" in Fuzûlî's Turkish Divan were tried to be interpreted on a meaningful basis.

Key Words: Fuzûlî, Turkish Divan, desperation, incompetent, analysis.

1. Giriş

Çaresizlik, acziyet içinde kalma, bir soruna çözüm bulamama ve elinden bir şey gelememe durumudur. Bireyler bu özelliğiyle olumsuzluk hissine kapılmakta; bu durum, bireylerin yaşantısını derinden etkilemekte ve geleceğe karşı bu gibi kişilerde umutsuzluk duygusu oluşmaya başlamaktadır. İnsanoğlunun yaşamında umutsuzluk,

¹ Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ danışmanlığında hazırlanan "Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Çaresizlik ve İnkisâr" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, sametdemirbag@munzur.edu.tr

çaresizlik gibi psikolojik duygular bireylerin ruhsal anlamda sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu durum, bazen bireyi artık çaresizliği kabul etme noktasına getirir. "Ne yaparsam, yapayım olmuyor, o hâlde ben de yaşamımı bu şekilde devam ettireyim" düşüncesi ile bireyler, bir şey yapamayacak duruma gelmektedir. Dolayısıyla bu durum bireylerin hayatını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Yaşadığımız toplumda zaman zaman bireylerin yaşadıkları hayattan nefret eder bir hâle geldikleri müşahede edilmektedir. Psikolojik bir durum olan karamsarlık, korku, kaygı, güven problemi insanları hayattan soyutlarken, bazen de bu özellikleri bünyesinde bulunduran kişilerde hayattan bıkkınlık ve ölme isteği oluşabilmektedir.

Çaresizlik duygusu, bireylerde bazen korkuyla birlikte de görülmektedir. Bir şey yapamayan, acizlik içinde kalan bireyler, bununla birlikte korkmaya da başlar. Ölüm korkusu, kişilerin bu dünyada bir şeyler yapmasına engel teşkil eden en önemli hususlardandır.

En güçlü, en etkili ve sürekli korku ölüm korkusudur. Bu da ölüm tehlikesi karşısında çaresiz kalmak ve yaşama ümidini kaybetmektir. Böyle ciddi bir ümitsizlik hâli, gerçek bir tehlike bulunmadığı durumlarda bile insanın ölümüne sebep olabilir. Bir şok durumu yaratabilir veya önemli ruhsal ve sinirsel bozukluklara sebep olabilir. (Karakuşçu 1999:138).

Kişilerin çaresiz kalmasına etkide bulunan bir husus da aşağılık kompleksi dediğimiz kavramdır.

"Aşağılık kompleksi deyimi, kişiler arası ilişkilerde çoğunlukla başkalarını önemsizleştirmek ve değersiz bir hale getirmek için ve bir hakaret anlamında kullanılmaktadır. Buna karşılık, kendinde aşağılık duygusu bulunduğunu söyleyen veya hissettiren kişilere ise dünyanın her yerinde öfkelenilir ve kızılır. Aslında insanlar kabul etse de etmese de aşağılık duygusu bütün insanlarda belirli derecede mevcuttur. Aşağılık kompleksini besleyen yetersizlik ve çaresizlik duygularının en fazla hissedildiği ortam çocukluk çağıdır. Bütün canlı türleri içerisinde, en zayıf ve bakıma muhtaç yavru, bebeklerdir. Çocuk, güçlü yetişkinler arasında yaşayan çaresiz bir yaratıktır." (Eroğlu 2000:167, 168).

Çocuklarda var olan çaresizlik ya da yetersizlik duygusu için ebeveynlerin çocuklarla bizzat ilgilenmesi çok önemlidir. Aksi takdirde bu durum, çocukların yaşantılarında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların en önemlilerinden biri, bireylerde oluşan hayata bakış tarzının olumsuz olması ve oluşabilecek her durum için kaygı duygusunun yaşanması şeklinde açıklanabilmektedir. İnsan davranışlarından biri olan kaygı durumunun çaresizliğe yol açtığını söylemek mümkündür.

Kaygıyla birlikte yaşanan bir diğer duygu da çaresizliktir. Her insan yaşamı boyunca zaman zaman baş edemeyeceğini fark ettiği durumlarla karşılaştığında çaresizlik duyguları yaşayabilir. Ancak kaygılı insanda bu duygu, güvenliğinin sağlanmış olduğuna inandığı bazı geçici durumlar dışında sürekli olarak benliğe egemendir (Geçtan 2002: 86).

Kaygılı insan tipinde özgüven eksikliğinin var olması muhtemeldir. Çünkü kaygı ile birlikte kişilerin girişimcilik ruhunun da azalması söz konusudur. Netice itibarıyla bu vasıflara sahip kişilerin, başarılı olma oranı da düşüktür. Dolayısıyla bu kişilerin girişimcilik ruhunun azalmasıyla birlikte yaşam kaliteleri düşer ve hayata dair çaresizlik

duygusunun kendilerinde oluşabileceği söylenebilmektedir. Yanlış yapma korkusundan ötürü yapılması gereken her türlü işten uzak durma, bireylerin girişimciliğini azaltır, onların kendi dünyasında yapayalnız kalmalarına neden olur. Çünkü insan, başarıya odaklı bir varlıktır. Başarı zevkini tatmayan bireylerin hayatında, başarısızlığın getirmiş olduğu olumsuz duygularla başa çıkamamak hâlinin yaşanması ise çaresizlik duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Çaresizliğin hâkim olduğu bir yaşam serüveninde, ruhi bunalımların baş göstermesi de muhtemel duygular arasındadır.

Bir insanın kaygılarından kurtulabilmesi için tek yol, kendi varoluş sorumluluğunu üstlenebilmesidir. Bu sorumluluk gereğinde başka insanların desteği ve yardımını alabilmeyi de içerir. Ne var ki çaresizlik duygularından kaynaklanan aşırı bağımlılık eğilimleri ve bunun sonucu oluşan kızgınlık, kaygılı insanın kendisine verilen desteği değerlendirebilmesini güçleştirir. Bir başka deyişle, kaygılı insan vermeyi de almayı da beceremez. Verilenle yetinmeyip tüm sorumluluğunun çevresindeki insanlar tarafından üstlenebilmesini bekleyebilir. Bir insana yaklaşabileceğini fark ettiğinde, çocuksu bir bağımlılığı ve çaresizliği yaşamaya başlayabilir. Artan çaresizliği ve bağımlılığı, diğer insanların benliğine mal olarak yok olma kaygılarının yaşanmasına neden olabilir. Bu kez seçilen yol, diğer insanlar tarafından yutulmamak için bağımlılık eğilimlerinin ve çaresizlik duygularının tümünden yadsınması olur. Böyle bir insan verileri almamakta direnir (Geçtan 2002: 94).

Toplumsal bir varlık olan insanoğlunun hayatta en önemli görevlerinden biri kendi sorumluluğunun farkında olup, onu taşıyabilmesidir. Sorumluluk duygusunun gayesi yaşadığımız toplumun bize sunduğu vazifeleri bilip, bu vazifelere uymak daha sonra ise kendi sorumluluğumuzu bilerek bu vazifeleri hayatımıza uygulamaktır. Allah, insanın başıboş yaratılmadığını da şu ayetle bildirmektedir:

“İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyâmet 75/36)

Ayet-i Kerime’de bildirildiği gibi Yaradan’ın kullardan istediği vazifeleri vardır. Aynı şekilde toplumun bireylere yüklemiş olduğu vazifeleri söz konusudur. Yaratan, insanlara hem bu dünyada hem de ebedî bir yaşamı bünyesinde barındıran ahiret hayatında çalışmayı emretmektedir. Çalışmayıp, kaygılanarak çaresizliğin egemen olduğu bireylerin yaşantısında maddî ve manevî bir boşluğun oluşması imkân dâhilindedir. Güçsüzleşen, kendisini bir şey yapmaya yeterli görmeyen bireylerde daha sonra bağımlılık eğilimlerinin ortaya çıkması da muhtemeldir.

İnsan hayatının başkalarına karşı bağımlı olma değil de, bağlanma duygusu üzere şekillendiğini söylemek mümkündür. Nitekim “yaşama başladığımız ilk günlerden itibaren “bağlanmaya” başlarız. Bağlanma güven demektir, emniyet demektir ve bizim bunlara ihtiyacımız vardır. Bağlanma herkese, her şeye olmaz. Önemli kişilere ve şeylere bağlanılır. Önce annemize, babamıza, sonra öğretmenimize, bazı arkadaşlarımıza, sevgilimize, eşimize, çocuklarımıza, işimize, ülkemize bağlanılır. Onlar güven demektir. Gün gelir, istemesek de onları kaybetme tehlikesiyle karşılaşırız, kaybederiz. Bu bizde öfke, korku, bunaltı, sıkıntı yaratır. Tüm bu sürece yas tutmak denir.” (Semerci 2005: 85).

İnsan yaratılış itibarıyla belirli bir ölçüde birilerine ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan kişi anne, baba, arkadaş, öğretmen vs. olabilir. Ancak ihtiyaç duyma, bağımlılığa yani kendi adına her konuda bir başkasının karar alması durumuna dönüşürse, bu düşünceye sahip olan kişilerde olumsuz düşüncelerin oluşması muhtemeldir. Böylece

bağımlı olan kişilerin sosyal hayattaki rolü de gitgide azalma eğilimi gösterebilmektedir. Bu özellikteki insan tiplerinde başka birilerine bağımlı olma sebebiyle çaresizlik duygusunun oluştuğunu söyleyebilmekteyiz. Çünkü bağımlılık duygusu, sonrasında kendi adına başkalarının karar almasına sebep teşkil ederken, bir sonraki adımda ise başkalarının kendi yerine iş yapmasına dönüşmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de insanın çaresizliğine dair ayetlerin varlığı da söz konusudur. Kâbil'in kardeşi Hâbil ile ilgili yaşadığı durumda çaresizliğin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Ayet-i Kerime'de;

"Sonra Allah, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için, yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Bunun üzerine Kâbil:) "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi kaldım?" dedi. Böylece (bunu bilmediğine) pişman olan kimselerden oldu." (Mâide 5/31)

Aynı şekilde Allah, insanların çaresiz bir kul olduğunu şu ayetle de bildirmektedir:

"Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin sınırlarından geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa, haydi geçin gidin! (Hâlbuki) bir kuvvet olmadıkça, çıkıp gidemezsiniz!" (Rahman 55/ 33)

Kur'an-ı Kerim'de bahsedildiği gibi insanlar, sahip olduğu cüz'i iradeleriyle zaten çaresiz bir varlık olarak yaratılmıştır. Netice itibarıyla bireylerin ecel vaktinin gelmesi ve bu dünyadan göç etmesi dahi insanların çaresizliğinin göstergesidir. Çünkü ölüm hadisesi karşısında insanlar, ölümü engelleyebilecek hiçbir önlem alamazlar.

İnsanoğlunun çaresizliği, duygu ve düşüncelerini aksettiren sanata özellikle de edebiyata farklı boyutlarda yansımıştır. Çünkü edebiyat dediğimiz alan, insandan uzak bir alan değil tam aksine insan ile bağlantılı dinamik bir alandır. Öyle ki edebiyatın ve özellikle şiirin beslendiği temel kaynaklardan biri de insan olmamız dolayısıyla her an yaşayabildiğimiz olumsuzluklar karşısındaki çaresizlik duygusudur.

Türk şiirinin mühim bir devresini oluşturan klasik

Türk şiirine baktığımız zaman çaresizlik duygusunun daha çok, şairlerin/âşıkların ilahi veya beşerî bir aşk karşısında, toplumda yaşanan hadiseler ile karşı karşıya kaldıklarında; yahut sevgililerin naz etmeleri ve rakibe karşı meyletmeleri sonucunda yaşandığını görürüz.

Âşık bazen sevilenin karşısında onun güzelliğine hayran kalarak çaresiz kalır, söz söyleyemez hâle gelmektedir. Klasik Türk şiirinde bu durumu ifade eden pek çok beyit yazılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin gözlerinin güzelliği karşısındaki şaşkınlığını ve çaresizliğini ifade etmektedir. Sevgiliyi, acımasız ve kan dökücü olarak gören şair, onun gözlerinin güzelliğinin kendisini yaraladığını dile getirmektedir. "Elimden ne gelir" sözü âşığın çaresizliğini ifade etme açısından dikkat çekmektedir:

Öldürür gözlerin ey yâr elimden ne gelir
Mest oluptur iki hûn-hâr elimden ne gelir (Ahmed Paşa)

Nahifi, sevgilinin büyüleyici güzelliği ve aşkın irade dışı gerçekleşmesi karşısındaki çaresizliğini şu şekilde dile getirmiştir:

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım
Kurbânın olam var mı benim bunda günâhım (Nahifi)

Şair Avni, Allah'a seslenerek çaresizliğini ona havale etmektedir:

Kimsesiz bir kimse yok herkesin var kimsesi
Kimsesiz kaldım medet ey kimsesizler kimsesi (Avni)

Klasik Türk şiirinde âşık daima köle, kul, çaresiz, güçsüz; sevgili ise daima güçlü, en yüce mertebede olmaktadır. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgiliyi taht sahibi Hz. Süleyman gibi, kendisini de karınca gibi küçük ve güçsüz görerek çaresizliğini anlatmak istemiştir:

Mesned-i hüsn üzre sen ben hâk-i rehde pâymâl
Mür hâlin nice arz ede Süleymân'ım sana (Avni)

Şair, ayrılık acısı yüzünden hiçbir zaman eğlenmeye, gülmeye fırsat bulamaz. Çünkü âşık için dermanı olmayan en büyük dert, sevgiliden ayrı kalmaktır.

Ne çâre var ki firâkınla eglenem bir dem
Ne tâli'üm meded eyler visâle fırsat olur (Nef'i)

Klasik Türk şiirinde çaresizlik daha çok, âşığın sevgilinin güzelliği karşısındaki çaresizliğidir. Bazen de gazel ve kasidelerde insanın yaratılış icabı çaresiz bir kul olduğu, şairler tarafından dile getirilmektedir. Mevlana'nın da dediği gibi "Kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, aciz kalır." (Tunalı 2012: 26). Bireylerin bu duygu etrafında çaresiz kalması gibi kalem de çaresiz kalır. İşte sevgiliye kavuşamama sonrası çaresizlik içerisinde âşıkların kıvrınması ve sevgilinin güzelliğini tasvir edememesi ile gönülden bir şeylerin kâğıda dökülememesi çaresizlik hissi ile bağlantılı bir durumdur. Aynı şekilde âşığın dert, gam karşısında derman bulamayıp, çaresizlik içinde kalması da bu duruma örnek verilebilir.

2. Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Çaresizlik Kavramı İle İlgili Bazı Beyitler

2.1. Aşk ve Çaresizlik

2.1.1 Âşığın Muradını Alamaması Noktasında Çaresizlik

Kıl meded ey baht yoksa kâm-ı dil mümkin değil
Böyle kim ol dil-rübâ bî-derddir ben derd-mend (G. 63/2)

"Ey baht imdat et, yoksa o dil-rübâ böyle dertsiz, ben de dertli olduğça murada ermek imkânsızdır."

Âşık, beyitte açıkça çaresizlik içerisinde olduğunu dile getiriyor. O kadar ki artık baht ve şanstan talepte bulunuyor. Sevgili her daim sevilen ve en güzel olduğu için nazlıdır. Âşık ise tam tersi seven olduğu gibi daima gamlı ve kederlidir. Sevgili sefa içerisinde olduğu için dertsiz, âşık cefa içerisinde olduğu için dertli konumundadır. Durum böyle olunca âşiğa göre kendisinin murat alması, isteklerinin yerine gelmesi, sevgiliye kavuşması imkânsızdır.

2.1.2. Aşkın Sırrını Saklayamamada Çaresizlik

Mey-i aşkınla ser-mest olduğun ilden nihan kalmaz
Muhâl-i akldır kim saklaya râzın nihan ser-hoş (G. 131/5)

"Aşkının şarabı ile sarhoş olduğum halktan gizli kalmaz. Sarhoşun gizli sırrını saklaması akıl nazarında imkânsızdır."

Mürşidin müride sunduğu ilahi aşk yolundaki İslami kaideleri "şarap" sözcüğü ile tabir eden şair, Yaratanın aşkı ile aşk yolundaki güzellikler sayesinde şarap içmişçesine kendinden geçmiştir. Sarhoşluk, kişinin mantık dışı hareket etme durumudur. Sarhoş olan kişiler ağzından çıkan kelimelere dikkat etmediği gibi yaratanın aşkı ile aşk şarabından tadan âşıkların da ilahi aşk yolunda yaşadığı güzelliklerin sırrını bazen saklaması imkânsızdır. Dil ile terennüm etmeseler bile hâl ve hareketleri sırlarını çaresiz bir şekilde ifşa ederler.

2.1.3. Aşk Karşısında Âşığın Çaresizliği

Eğer kabûl ve ger nâ-kabûl hizmetine
Özümü ben sanırım bir kemîne hizmet-kâr (K. 6/42)

"Hizmetine kabul etsen de etmesen de, benim özüm aciz, noksan bir hizmetkârdır biliyorum."

Şair, burada Yaradan'a bizatihi seslenerek, kendisinin iyi bir kul olması yönünde çokça istekli olduğunu dile getirmektedir. Fuzûlî, zaten hakiki olan güzelin yolunda ilerleyen bir hizmetkârdır. O, daima kendisini çaresiz, hakir ve zayıf görerek insanın yaşam sahnesinde nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini de gözler önüne sermiştir. "Hizmetkâr" sözcüğü ile "Yaradan'a kul olma" gayesi söz konusudur. Zaten bütün insanlar özü itibarıyla yani yaratılış itibarıyla Allah'a kul olma sözünü vermiş ve bu verilen söz üzerine imtihana tabi tutulacağını bilmektedir. Şairin yaşadığı psikolojik duygu tam manasıyla Allah'a verilen sözü tutma yolunda gayret göstermektir.

Kimsede ruhsârına takat-ı nezzâre yoh
Âşıkı öldürdü şevk bir nazara çâre yoh (G. 58/1)

"Yüzüne bakmaya kimsede takat yok. Hararetili aşk, âşığı öldürdü bir bakışa çare bulamadı."

Âşıklar temiz bir aşkı gönüllerinde bulundurduğu için utanma duyguları onların yüzüne yansır. Sevgilinin yüzüne bakmaya hem utanırlar, hem de o güzellik karşısında mest haliyle birlikte ne yapacağını bilemez olurlar. Hararetili aşktan gaye aşkın derecesinin zirve yaptığı durumdur. Tasavvufta Yaradan'ın bir şeklinin olmadığı, sadece nur bakımından görülebileceği düşünüldüğünde bu durum karşısında peygamberlerin bile takatinin yetmediği göz önüne alınırsa, âşıkların da onu görmesi elbette imkânsızdır. Aynı durum Hz. Peygamber için miraçta vuku bulmuştur. Bu itibarla hakiki güzeli görmek ve onun nuruna bakmak aciz olan insanoğlunun gücünün ötesindedir.

2.2. Gözyaşı ve Çaresizlik

2.2.1. Gözyaşının Akması Karşısında Kişinin Çaresizliği

Kan yaşım etmez vefâ giryân gözüm israfına
Bunca kim her dem ciğer kanından imdâd eyleyem (G. 200/3)

“Kanlı yaşım ağlayan gözümün israfına vefa etmez, her an ciğer kanından onun imdadına yetiştiğim halde, yine karşılamıyorum.”

Âşık, sevgilinin vurdumduymazlığı yüzünden her daim yaralıdır. Bu sebeple yaralı olması onun haddinden fazla kanlı gözyaşı dökmesine neden olur. Kanlı gözyaşı tabiriyle çekilen ıstırabın şiddeti gözler önüne serilmiştir. Âşık o kadar çok gözyaşı akıtmıştır ki, o gözyaşının karşılığı hiçbir şekilde bulunmamaktadır. Gözyaşının bu kadar çok akmasına karşı bir şey yapamamaktan kaynaklanan bir çaresizlik söz konusudur.

2.2.2. Âşığın Gözyaşının Gönül Ateşini Söndürmedeki Çaresizliği

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su (K. 3/1)

“Ey göz! Gönlümdeki ateşlere gözyaşından su saçma. Çünkü bu denli tutuşan ateşlere suyun faydası olmaz.”

Şair, gönlündeki ateş tabiriyle Hz. Peygamber’e olan sevgisinin ne kadar fazla olduğunu dile getirmektedir. Suyun, ateşi söndürme özelliğinin olduğunu bilmekteyiz. Oysa şair, gönlündeki aşk ateşinin fazla olması sebebiyle, suyun bu ateşi söndürmesinin imkânsız olacağını söylemektedir. Bu ateş maddi değil, manevi bir ateştir. Dolayısıyla manevi olan aşk ateşi ancak Hz. Muhammed’e kavuşmakla sönebilir. Gözyaşının akmasının insanda rahatlama hissi doğuracağını bilmekteyiz. Ama bu denli bir aşkın ıstırabı ve coşkusu o kadar fazla ki gözyaşının akması dahi kişide rahatlama hissi uyandırmamaktadır. Dolayısıyla madde bazında düşündüğümüzde elbette su ateşi söndüren bir maddedir ama maneviyatta böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Bu itibarla şair gözyaşının, gönül ateşini söndürme noktasında çaresizliğini ortaya koymaktadır.

2.3. Takdiri Değiştirememede Çaresizlik

Ey ki ehl-i aşka söylersin melâmet terkin et
Söyle ki mümkün midir tagyir-i takdir-i Hudâ (G. 1/5)

“Ey aşk ehline melamet yolunu terk et diyen, söyle Allah’ın takdirini değiştirmek kabil midir.”

Allah’ın takdirini değiştirmenin imkânsızlığını anlatan şair, aşk ehli insanların halk tarafından kınandığını ve bu durumun da son bulmayacağını dile getirmektedir. İnsanların aşk yolundaki garip hareketleri ancak Allah’ın takdiriyle gerçekleşir. Kişi kendi iradesiyle bunu gerçekleştiremez. Mutasavvıfların bir kısmı, melamet yolunu bir güzergâh olarak seçmişlerdir. Halk arasında farklı bir yaşamı devam ettiren bu kişiler, halkın kınamalarına maruz kalırlar. Böylece halk nazarında değil de Hak nazarında itibar kazanacaklarına inanırlar. Bu yolu seçmeleri, Allah’ın takdiri ile ilgili olan bir durumdur. İnsan, cüz’i iradesiyle yazılmış olan takdiri değiştiremez, çaresiz kalır.

2.4. Gaflet Karşısında Çaresizlik

Yâ Rab belâ-yı kayda Fuzûlî esîrdir
Ol bî-dili bu dâm-ı küdüretten et rehâ (G. 2/7)

"Ya Rab, Fuzûlî masivaya, dünyaya bir esir gibi bağlanmıştır. O âşığı gönlünü kaptırıp, gönülsüz kalmışı bu bulanıklık tuzağından kurtar."

Fuzûlî, dünya sevgisi karşısındaki çaresizliğini dile getirmektedir. Bu beyitte şair, Yaradan'a niyazda bulunarak, geçici olan bir güzellik karşısında kalbinin esir olmasından kurtulmayı istemektedir. Dünyaya bağlı olanları gönülsüz olarak nitelendirmiştir. Çünkü insanoğlu doğarken Yaradan'ın aşkını gönlünde bulundurmakla, saf ve halisane bir fitratla doğar. Bulanıklıktan gaye masivadır, yaratılmış âlemdir, hakiki varlık dışındaki her şeydir. Bulanıklıktan kurtuluş da ancak gönülde temiz bir ilahi aşkı bulundurmakla gerçekleşir.

2.5. Peygamberi Tasvir Edememede Çaresizlik

Nice takrîr edeyim vasfını bir şâhın kim
Ana evsâf ola Yâsin-ü mu'arrif Tâhâ(G. 5/6)

"Ben o büyük insanın vasfını nasıl söyleyebilirim ki, onu Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de Yâsin ile en güzel şekilde tavsif ve Tâhâ Süresiyle de tarif etmiştir."

Allah'ın Yâsin ve Tâhâ Süreleriyle anlattığı, tarif ettiği bir peygamberi anlatmaya benim gücüm yetmez. Çünkü Yaradan'ın sınırsız ilmi karşısında kulların ilminin bir ehemmiyeti yoktur. Fuzûlî'nin şiirlerine baktığımız zaman bir peygamber âşığı olduğunu görebilmekteyiz. Yaratanın âlemleri yaratma sebebi olarak gösterdiği bir peygamberin vasıflarını anlatma hususunda kelimelerin kifayet edemeyeceğini vurgulamaktadır. Onun tarifinin yapılması hususunda ise insanın çaresiz kalacağını dile getirmiştir.

Yazabilmez leblerin vasfın temâm-ı ömrde
Âb-ı hayvan verse Hızır'a kilik-i zulmetden devât (G. 44/2)

"Âb-ı Hayat, Hızır'ın kalemine zulmetten mürekkep verse, Hızır bütün ömrü müddetince senin dudaklarının vasfını yazamaz."

Hızır âb-ı hayat suyundan içerek ölümsüzlüğü tatmıştır. Karada insanların yardımına koşacaktır. Ona ölümsüzlüğü veren âb-ı hayat suyundan mürekkep olsa da Hz. Hızır, onunla yine de peygamberin o mübarek dudaklarını tarif edemez. Çünkü o dudaklar ve dil sayesinde Hz. Peygamber, Allah'tan gelen tüm emirleri insanlara iletmiştir. O mübarek dudaklardan Kur'an-ı Kerim'in her sûresi, ayeti ve harfi dökülmüştür. Hayatımızı kolaylaştırma ve dinimizi yaşama anlamında hadisler vücut bulmuştur. İnsanları tebliğe, yine o mübarek dudaklar çağırmıştır. Ondandır ki bu dudakları tarif etmeye kelimeler kifayet etmez, insan iradesi ise çaresiz kalır.

2.6. Dert ve Çaresizlik

2.6.1. Dert Karşısında Hekimlerin Çaresizliği

Ey her maraz ilâcına hüküm eyleyen tabib
Bimâr-ı derd-i aşk olanın yok mu çâresi(G. 289/2)

"Ey her hastalığı tedavi edebilen tabip, aşk derdine müptelâ olanın çaresi yok mu?"

Tabip, aşk gibi manevi hastalıkları tedavi edemez, çaresiz kalır. Zaten âşık da bunu kabullenmez. Çünkü bu aşk sayesinde âşıklar fenafillaha ulaşır ve o aşk denizinde yok olurlar. Asıl gayesi fenafillah olan âşıkların, böyle bir hastalığı istememeleri normal değildir. (Tarlan 2013:685).

2.6.2. Hicran Gâmî Karşısında Çaresizlik

Kalmışam gurbette hayran zâr u giryân n'eyleyim
Haste vü rencür ü bîmâru perîşan n'eyleyim (G. 211/1)

"Gurbette kalmışım hayran, inlerim, ağlarım, neyleyim. Hastayım, kırgınım, perişandır halim; neyleyim"

"Gurbet" kelimesi, dünya isminin yerine kullanılmıştır. İnsan, "elest" meclisinden doğumuyla birlikte ayrıldığı zaman zaten gurbette kendisini hissettiği için o üzüntü ile doğar. Dünyada kişiler, genel anlamda kendilerini mutsuz hissederler. İnsanın öz vatanından ayrılması gibi. Dünyanın sıkıntıları insanları ziyadesiyle üzüntüye düşürür, bir an önce geldikleri o öz vatanlarına gitmek isterler. Kişi, gurbet hayatı diye tabir edilen şu hayatta, başına gelen olaylar karşısında yeri gelir ağlar, yeri gelir perişan bir duruma düşer. Gurbet aslında sevgiliden uzak kalmaktır. Sevgiliden uzak kalan âşık, ağlar, inler ve bitap düşer. O sevgili de elbette Yaradan'dır.

Cânımın cism ile zevk-ı ittisâli kalmadı
Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı (G. 280/1)

"Canım, cism ile birleşmekten bir zevk duymuyor. Ah ki sensiz yaşamamın ihtimali kalmadı. "

Şair, dünyada zevk veren hiçbir şeyin anlamının olmadığını bizatihi söylüyor. Önemli olan hakiki sevgiliye ulaşmak yani fenafillaha ermektir. İnsanoğlu için yaratılan ve dünyada var olan hiçbir şey, şairin kendisine mutluluk vermemektedir. Âşıklar nazarında yarattığı nimetler dahi bu kadar güzel olduğuna göre, hâliyle Yaradan'ın, kendisinin ne kadar güzel olduğunu tasavvur etmek imkânsızdır. Dolayısıyla asıl gaye hakiki olan güzelin yolundan gitmek, kemale ermek ve Yaradan'a vasıl olabilmektedir.

2.6.3. Dert Karşısında Âşığın Çaresizliği

Çıkdı cân kimseye izhâr edebilmen derdim
N'ideyim âh bu derdin ne ola dermânı (G. 267/5)

"Canım çıktı. Hâlâ derdimi kimseye açıklayamıyorum. Bilmem ki ne yapayım, bu derdin dermanı nedir."

Âşık, derdini açıklayamamaktan değil, derdini anlayabilecek birinin olmamasından muzdariptir. Çünkü aşk hastalığı manevi bir hastalık olduğu için bunu anlamak zor bir iştir. Bu, Allah ile kul arasında cereyan eden bir durumdur. Onun için bu durumu anlamak ve idrak etmek karşısında kullar çaresiz kalırlar.

Kime izhâr eyleyim bilmen bu pinhân derdi kim
Var yüz bin derd-i pinhân kudret-i izhâr yoh (G. 61/3)

"Bu gizli derdi kime açıklayayım bilmem. Yüz bin gizli dert var ama onu açıklamaya kuvvet yok"

Gizli dertten maksat aşk yarasıdır. Aşk yarası, âşığın çok arzuladığı bir durum olmasına karşılık, bir o kadar da âşığın her türlü sıkıntı içerisinde kıvrınmasına neden olan bir durumdur. Âşık geceleri uyuyamaz, yemeden içmeden kesilir, varlığını sevgilinin uğrunda harcar ve bu durum bir ömür boyu sürüp gider. Anlattığımız durum, hakiki âşıklar için geçerlidir. Öte yandan gizli dert, aşk sırrının âşıklarda her daim saklı kalmasıdır. Onlar sırrı gönülde saklamayı bir emir olarak bilir ve ona göre hareket ederler. Zira asıl olan aşk derdinin gizli tutulmasıdır. Ancak burada çektiği dertlerden ötürü takatsiz kalan şairin, derdini açıklama hususunda kendisinde kuvvet bulamaması çaresizliğin ifadesi olarak karşımıza çıkar.

İstedim ol mâha arz-ı hâl edem hasret bana

Eyle gâlib oldu kim bir söz mecâli kalmadı (G. 280/3)

"O ay yüzlü güzele halimi arz etmek istedim. Hayret, beni o hâle getirdi ki bir söz söylemeye kudretim kalmadı. "

Ay (mâh) kelimesi sevgili karşılığında kullanılmakla birlikte bu beyitte mecazi sevgiliden bahsedilmektedir. Allah'ın cemal tecellisine atıfta bulunulduğunu söylemek de mümkündür. Nitekim ayın, güneşten ışığını alması misali, mecazi sevgili de ilahi cemale ait nurları yansıtmaktadır. Buna göre şair, hakiki olan güzelin, cemalinden bir parça kendisinde bulduran sevgilinin güzelliği karşısında bir söz söyleme kudretini bile kendinde göremediğini, çaresiz kaldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla şair, aslında bize mutlak güzelin güzelliğinin hayal edilemeyeceğini anlatmaya çalışmaktadır. Zira mecazi sevgilinin güzelliği karşısında söz söylemeye mecali kalmayan kişinin, hakiki sevgilinin güzelliğini anlatması kabil değildir. Diğer taraftan kişiler, çok sevdikleri bir durum karşısında veya en mutlu oldukları bir zaman diliminde konuşamaz hale gelirler. Çünkü kelimeler kifayet etmez, aşk sözcükleri anlamını yitirir, kişilerin suskunluğu o anda aslında her şeyi anlatmaktadır. Bu, sevgilinin güzelliği karşısındaki hayranlık sonucu oluşan bir durumdur. Âşığın da çaresizliğini anlatan vaziyettir.

Bana ben olduğum menzilde rahat meyl edip gelmez

Düşüp zahmetlere nâ-çâr ben oldum teleb-kârı (K. 18/8)

"Benim olduğum yerlerde rahatlık olmaz, arzu ettiğim şeyler için çaresizce zahmetlere düştüm."

Şairin kendisinin bulunduğu yerlerde rahatlığın olmamasından yakınan şairin, aslında bunu yaşadığı coğrafya açısından ilişkilendirmesi muhtemeldir. Çünkü Irak toprakları başta Peygamber torunlarının kanlarının döküldüğü ve üstelik savaşın da yapıldığı bir yer olmasından dolayı çoğu zaman rahata kavuşamamıştır. İşte şair de topraklarda bir rahatlığın olmasının imkânsızlığını dile getirmektedir. Başka bir husus, zaten Fuzûlî'nin kendisinin zamana ve devrinin bihaber yaşantısına kırıncılığı sonucu kimliğindeki küskünlük ve şikâyet mahiyetindeki bir yaşamı tercih etmesi de onun bulunduğu yerlerde sıkıntının olacağını söylemesiyle eş değerdir. Şairin arzu ettiği şeyler maddi ve manevi olabilir ama şu bir gerçek ki, kendi tabiriyle bunlara ulaşmak için elinde olmayarak çaresiz bir şekilde zahmetlere girişmiştir.

2.6.4. Aşk Derdi Karşısında Çaresizlik

Dost bî- pervâ felek bî-rahm devran bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli'zebûn (G. 219/1)

"Dost alakasız, kayıtsız, felek merhametsiz, dünya durmadan dönüyor. Dert çok, dert ortağı yok, düşman kuvvetli, tâli' ise yenilmiş, zayıf."

Zaman hızlı bir şekilde ilerlerken, hiç kimse derdime derman olmamaktadır. Dostların vefasızlığı, dünyanın merhametsizliği, dertlerin çokluğu, rakiplerin güçlü oluşu âşığı fazlasıyla bitap düşürmüştür. Âşık, kendisini bu kadar çok olumsuz durumlarla bağdaştırarak yaşam serüveninde nasıl mücadele ettiğini ve aşk yolunun kolay olmadığını gözler önüne sermek istemektedir.

2.7. Sevgilinin Güzelliği Karşısında Çaresizlik

Bend ü zindân-ı gam u mihnetden olmuşdum halâs
Âh kim düşdüm yine zülf-ü zenâh-dânın görüb (G. 35/6)

"Gam bağından ve mihnet zindanından kurtulmuşum. Ne yazık ki senin zülfünü ve çene çukurunu görüp yine o dertlere düştüm. "

Gam ve kederden kurtulmuşum ki tekrar gam ve keder içerisine düştüm. Divan şiirinde zülf kesrettir. Böyle olunca Allah'ın yaratmış olduğu muhteşem güzellikleri görüp, tekrar tasavvur etmek ve onları anlamak âşığı çene çukuru gibi bir zindana düşürmüştür. Dahası o güzellikler karşısında işin içinden çıkılmaz bir hâl mevcut olmuştur. Şair aslında gam ve mihnet zindanından kurtulmakla, masivaya dair her şeyden uzak kaldığını söylemek için bu tabiri kullanmıştır. Divan şiirinde zülf kesreti temsil ettiğine göre, âşık için zülf vahdetten gayri her şeydir. Bu durum da onun vahdete ulaşmasını engelleyen bir vaziyettir. Bu noktada tekrar dert girdabına düşmesinin sebebi de budur.

2.8. Kul Olamamada Çaresizlik

Yok bende bir amel sana şâyeste âh eğer
A'mâlîme göre vere adlin cezâ bana (G. 3/4)

"Ben sana lâyıkiyle ibadet etmedim. Eğer benim ibadetlerime göre adaletin beni cezalandırırsa eyvah, mahvoldum. "

Şairin burada çaresizlik içerisinde kendisini eleştirmesi söz konusudur. Biz kullar "elest" meclisinde Yaradan'ın "Elestü bi Rabbiküm" (ben sizin Rabbiniz değil miyim?) sorusuna cevaben hepimiz "Kâlû Belâ"(evet dediler) (Araf 7/172)cevabıyla, aslında yaratılış gayesinin ve bu imtihanın ilk adımını attık. Şaire göre bu sözün arkasında ne kadar durduk, bizlere verilen nimetlere karşı ne yaptık. Şair burada kendisini hesaba çekerek, Allah'ın eğer affı olmazsa kurtuluşun zor olduğunu dile getirmektedir. Burada şairin, Allah'ın af ve mağfiret kapısına çaresiz bir hâl ile geldiği vurgulanmaktadır.

Devrân cevâb verdi bu nâ-tüvâna kim

Ey haste bu musibete sabr eylegil şî'ar (K. 37/36)

“Ey hasta! Bu musibetlere sabırlı ol ve sana işaret olsun diyerek zaman, ben gibi bir çaresize cevap verdi. ”

“Hasta” tabiriyle ifade edilen durum maddi değil manevi bir hastalıktır. Kişi kendi başına gelen her türlü musibete rıza göstermelidir. Bu zaten âşık için en büyük imtihandır. Allah, kulunu daima başına gelen iyi kötü, mutlu mutsuz her şey ile sınamaya tabi tutar. Her cefanın sonunun sefa ve sabrın sonunun selamet olduğunu bilerek, hayatımızı yaşamak zorundayız. Şair, bu durumu da daha somut bir hale getirmek için devrin veya zamanın kendisi gibi her konuda çaresiz olan birine bile cevap verdiğini, yani hayatta istediği birtakım şeylerin gerçekleştiğini söyleyerek, manevi hastalığa duçar olanların bundan kendilerine bir ders çıkarmaları gerektiğini vurgulamıştır.

SONUÇ

Psikolojik bir terim olarak çalışmamızda ele aldığımız çaresizlik kavramı, insan yaşamının her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin sınırlı bir bilgiye ve yeteneğe sahip oluşu, onların bazı durumlar karşısında çaresiz kalmasına sebep olmuştur.

Klasik Türk şiiri genel anlamda bireyi merkeze alan, gündelik hayattan kendisini soyutlamayan bir alandır. Böyle olunca birtakım bireysel özellikler ve gündelik hayata ait unsurlar, çeşitli bilim dallarında yer bulduğu gibi klasik Türk şiirinde de kendisine yer bulmuştur.

Klasik Türk şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında klasik Türk şiirinin ana hatlarını, yaşadığı dönemdeki toplumsal yaşamın izlerini görmek mümkündür. Fuzûlî'nin bu eserinde genel olarak gözyaşı, aşk, sevgili, dert, sır saklama, murat alma vb. gibi olaylar karşısında bireylerin çaresizliğini ifade eden beyitlerin varlığı söz konusudur. Şairin çaresizlik kavramına şiirlerinde sıkça yer vermesinin temelinde, kendi yaşantısı ve kişisel özellikleri ile ilgili bir yönünün olması veya hayal dünyasında çizmiş olduğu insan profili ile ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

Şiirlerin, şairlerin psikolojik durumu hakkında bilgi verebileceği düşüncesinden hareketle, Fuzûlî'nin çaresizlik duygusunu şiirlerinde kullanmasına bağlı olarak bu çalışmada şairin nasıl bir psikolojik duruma sahip olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Aslında şairin şiirlerinde olumsuzluk ifade eden durumlar karşısında çok güçlü olmadığı da söylenebilir. Çünkü şairin, çaresizlik kavramı ile birlikte kırıncılık ve şikâyet kavramlarını da şiirlerinde kullanması bu durumun göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Klasik Türk şiiri alanında çevriyazı çalışmalarının azalmasıyla birlikte disiplinlerarası bu çalışmalar hayli önem kazanmıştır. Bu çalışmada disiplinlerarası bir yaklaşım ile Fuzulinin Türkçe Divan'ı incelenerek bu sahadaki çalışmalara kısmen de olsa katkı sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Kenan-Beken, Süheyl-Yüksel, Sedit-Cunbur, Müjgan (1990). Fuzûlî Divanı, Ankara: Akçağ Yay.
- Demirbağ, Abdulsamet(2017). Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Çaresizlik ve İnkisar, Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Eroğlu, Fezullah (2000). Davranış Bilimleri, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Geçtan, Engin (2002). İnsan Olmak, İstanbul: Metis Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2005). Fuzûlî Divânı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Karakuşçu, M. Nail (1999). Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar, Ankara: Pelin Ofset Ltd. Şti.
- Kanar, Mehmet (2015). Fuzûlî Divân, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Semerci, Z. Bengi (2005). Duyguların Şifresi, İstanbul: Alfa Yay.
- Tunalı, Firdevs (2012). Mesnevi, Ankara: Panama Yay.
- Tarlan, Ali Nihat (2013). Fuzûlî Divânı Şerhi, Ankara: Akçağ Yay.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (2000). Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, İstanbul: Temel Neşriyat.

